

Ruth: vrouw of voorbeeld?

Werkstuk aangeboden aan:
dr. A.M. Wetter

**Subfaculteit Godgeleerdheid
Universiteit Utrecht**

Als onderdeel van de cursus
GG-BA09DT – Bachelorscriptie

Student: Erwin Meerkerk
Studentnummer: 3465187
Datum: 21 juli 2014

Inhoudsopgave

Inleiding.....	1
Hoofdstuk 1 – Hermeneutische principes.....	2
Hoofdstuk 2 - De vergeestelijkende uitleg van Ruth.....	4
2.1 Analyse van drie preken.....	4
2.2 Samenvatting.....	7
2.3 Hoe komt deze vergeestelijking tot stand?.....	8
Hoofdstuk 3 – De theologie van Miskotte.....	11
3.1 De Schrift.....	11
Miskotte en de vergeestelijkende prediking (1).....	11
3.2 Het Oude Testament.....	12
Miskotte en de vergeestelijkende prediking (2).....	14
3.3 Het gewone leven.....	15
Miskotte en de vergeestelijkende prediking (3).....	16
Hoofdstuk 4 – De praktische exegese van Miskotte.....	17
Hoofdstuk 5 – Conclusie.....	20
Bibliografie.....	21
Bijlage 1 – Tekst Ruth 3 : 1 – 11.....	22

Inleiding

De eerste herinneringen die ik heb aan Ruth, zijn van tweeërlei aard. De allereerste herinnering is het voorlezen uit de kinderbijbel. In die verhalen figureerde Ruth als een voorbeeldige vrouw die de weg van Moab naar Israël ging zonder problemen. Haar zus Orpa was haar tegenbeeld en werd vooral gepresenteerd als waarschuwing. Zij was een vrouw die egoïstisch aan zichzelf dacht en haar eigen weg ging.

De tweede herinnering is van totaal andere aard. Nog steeds is het onderwerp Ruth maar nu wordt zij aan de gemeente ten toon gesteld als een haast allegorische verbeelding van de weg die een zondaar gaan moet naar Christus toe. Namen veranderen: Ruth wordt de zoekende christen, Boaz is een type van Christus en Naomi krijgt verschillende rollen toebedeeld, waaronder die van de Heilige Geest. Ieder aspect van het verhaal krijgt een bijpassende vergeestelijking en stelt precies die weg voor die geacht wordt noodzakelijk te zijn om daadwerkelijk 'kind van God' te worden.

Hoewel ik al veel langer vragen en bezwaren had bij deze manier van exegese kwam er eigenlijk niets voor dit beeld in de plaats totdat ik enkele jaren geleden het boek 'Het gewone leven' van dr. K.H. Miskotte las. Zijn praktische uitleg boeide mij en hij ageerde zelfs tegen de vergeestelijking van dit verhaal en schroomde niet om dit "een zeer onbijbelsch bedrijf, een intrigue van mensen, die ontevreden zijn over de eenvoud der Schrift" te noemen.¹

In het boek van Miskotte kreeg Ruth opnieuw een andere betekenis. Een betekenis waarvan ik vermoedde dat zij veel dichterbij ligt bij de oorspronkelijke bedoeling van dit boek. Maar de vraag bleef wel bestaan op welke gronden Miskotte dit nu deed. Zijn deze gronden beter dan de gronden waarop ik vroeger zondags zo'n andere boodschap had gehoord? Of kunnen zij beiden naast elkaar bestaan en is het een kwestie van persoonlijke voorkeur welke betekenis er verleend wordt aan de tekst? Of zijn de beide interpretaties slechts twee kanten van dezelfde medaille?

Centraal in dit werkstuk staat deze vraag:

Heeft Miskotte de gereformeerde gezindte iets te bieden als het gaat om de verklaring van nu veelal 'vergeestelijkte' bijbelgedeelten?

Als uitgangspunt voor de beantwoording van deze vraag neem ik de perikoop Ruth 3: 1 – 11.

In hoofdstuk 1 geef ik kort weer op welke manieren het Oude Testament gelezen wordt. In hoofdstuk 2 geef ik een samenvatting van een drietal preken uit de rechterflank van de gereformeerde gezindte. In hoofdstuk 3 geef ik weer welke rol het Oude Testament en het begrip 'Het gewone leven' speelt in de theologie van Miskotte en in hoofdstuk 4 geef ik dan tenslotte een samenvatting van zijn weergave van de bovengenoemde perikoop. Steeds probeer ik een verbinding te leggen tussen het werk van Miskotte en de prediking binnen de gereformeerde gezindte waarna ik in het laatste hoofdstuk deze verbindingen samenvat en tot een conclusie kom.

---

¹ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 22

Hoofdstuk 1 – Hermeneutische principes

Dit hoofdstuk biedt geen uitputtende samenvatting van de hermeneutiek die bij het lezen van het Oude Testament een rol speelt maar ik probeer globaal de hermeneutische lijn te schetsen die binnen het Christendom te zien is met betrekking tot het lezen van het Oude Testament tot op de gereformeerde traditie en haar typologische uitleg.

De eerste christenen van wie we weten dat ze het OT lezen en interpreteerden zijn de schrijvers van de boeken van het NT. Op talloze plaatsen wordt er door hen naar het OT verwezen en worden de verhalen en personen uit het OT geïnterpreteerd en betrokken op de nieuwe christelijke gemeenten die waren ontstaan. Een voorbeeld is Paulus' interpretatie van verschillende gebeurtenissen tijdens de exodus uit Egypte. In 1 Kor. 10 laat hij zien dat de doortocht door de Rietzee, de aanwezigheid van de wolk, het eten van het manna, het slaan van Mozes op de rots allemaal betekenis hebben voor de gemeente van Korinthe. Paulus interpreteert deze gebeurtenissen zo dat ze een spirituele betekenis krijgen voor de mensen van zijn tijd. Dit is ook een voorbeeld van typologie waarbij een historische gebeurtenis een soort voorafschaduw is van iets dat op geestelijk niveau in Paulus' tijd vervuld werd. De theologen van de eerste gemeenten zagen het OT dus duidelijk als gezaghebbend maar niet altijd in letterlijke zin relevant. Daarom werd het verband tussen OT en NT op andere manieren gelegd. Profetie en haar vervulling, typologie en allegorie zijn hiervan wel de belangrijkste.² Allegorie was vanouds een belangrijke manier om het OT uit te leggen. Het is Augustinus die het gebruik van allegorie sterk beperkt. Hij geeft aan dat allegorie alleen gebruikt mag worden voor teksten die niet goed begrepen kunnen worden als ze letterlijk geïnterpreteerd moeten worden. Hoe die allegorie dan tot stand komt, maakt Augustinus niet duidelijk. Het zal erom gaan dat de allegorie zich voegt naar de algemene christelijke waarheden en de leer van de kerk.³ Augustinus geeft verder ook een aantal regels die van belang zijn bij het lezen en uitleggen van de Schrift: het gaat dan om kennis van de oorspronkelijke talen, van de toen geldende taalkundige conventies en het hebben van betrouwbare handschriften. Het lijkt erop dat Augustinus de tekstkritiek als waardevolle tak van de wetenschap beschouwt.⁴

In de eeuwen na Augustinus ontstond er rondom de interpretatie van de Schrift een uitgebreid gedachtegoed dat langzamerhand het zicht op de oorspronkelijke tekst begon te belemmeren. Het humanisme met als strijdkreet 'Ad fontes!' probeerde terug te gaan naar de oorspronkelijke tekst van de Bijbel en de boeken van de eerste kerkvaders. De reformatie volgde deze inzet. De in de middeleeuwen gangbare viervoudige uitleg van de Schrift (letterlijk, allegorisch, moreel en eschatologisch) maakte plaats voor een tweevoudige uitleg: de letterlijke betekenis en de profetische betekenis die heen wijst naar Christus.⁵ Opvallend is dat de allegorische betekenis werd afgewezen.⁶ Binnen de reformatie ontstond een hermeneutisch verschil tussen Luther en Calvijn. Luther hield vast aan de gedachte van Augustinus dat gesproken taal betekenis in zich draagt. Dus iemand die de evangeliën leest krijgt via de woorden Christus zelf aangeboden. Voor Calvijn geldt dat taal slechts verwijst en zelf geen betekenis heeft. Het evangelie proclameert de feiten van Christus' leven en sterven maar via de woorden komt Christus niet tot ons; Hij is al tegenwoordig en de taal verwijst naar Hem.

Een belangrijke vraag binnen de reformatie was wie de Schrift mocht uitleggen. Het lijkt erop dat de reformatoren er in het begin van overtuigd waren dat iedere vrome gelovige dit recht bezat. Maar dit optimisme duurde niet lang, met name omdat de reformatoren zelf verschillen van mening hadden

---

² A. Jensen, *Theological Hermeneutics*, p. 24

³ Idem, p. 44

⁴ Idem, p. 43

⁵ A. McGrath, *Reformation Thought*, p. 158-159

⁶ A. Jensen, *Theological hermeneutics*, p. 65-66

over de uitleg van de Schrift. Denk bijvoorbeeld aan de opvattingen rondom het Avondmaal bij Zwingli, Luther en Calvijn. Maar ook de problemen rondom radicale groeperingen zoals de wederdopers zorgde ervoor dat er een andere manier moest worden gevonden om met de helderheid van de Schrift om te gaan. Zo ontstond een soort catechetische benadering. Dit houdt in dat een aantal boeken en geschriften als een soort filter functioneerden bij het interpreteren van de Schrift. Volgens McGrath is het met name de Institutie van Calvijn geweest die voor Nederland deze catechetische rol heeft gespeeld:

As the history of the development of the Reformed church in France and the Lowlands indicates, Calvin's approach was remarkably successful. The reader need only have two books – the Bible and Calvin's Institutes – to gain full access to the Reformed faith. [...] To put it crudely, it became a question of whether you looked to the pope, to Luther or to Calvin as an interpreter of Scripture.⁷

De gedachte dat iedereen de Schrift mocht uitleggen hangt natuurlijk samen met de veronderstelling dat de Schrift duidelijk is voor iedere gelovige maar ook deze gedachte is na de ontstane twisten bijgesteld: slechts van de christen die vloeiend Hebreeuws, Grieks en Latijn sprak en op de hoogte was van de complexiteit van de taaltheorieën kon verwacht worden dat hij op een betrouwbare manier de Schrift kon uitleggen.⁸ Opvallend in dit licht is de stelling van ds. Moerkerken, een predikant binnen de gereformeerde gezindte en docent aan de opleiding van de Gereformeerde Gemeenten dat "ieder die behouden wil worden in de Bijbel de weg naar het behoud vinden kan."⁹ De laatste stap die ik wil zetten is naar wat in de Engelstalige wereld wordt aangeduid met 'fundamentalism' of 'conservative evangelicalism'.¹⁰ Deze stromingen gaan uit van de letterlijke waarheid van de hele Schrift die woordelijk geïnspireerd is door de Heilige Geest en bepleiten de onfeilbaarheid van de Schrift. De vragen die dit oproept en de mogelijke verwantschap met opvattingen van Francis Bacon en het gedachtegoed van de Schotse verlichting¹¹ laat ik hier verder buiten beschouwing. De besproken preken in het volgende hoofdstuk reken ik onder bovengenoemde stromingen. A. Moerkerken zegt het met zoveel woorden: "De Heilige Geest heeft als de 'eerste Auteur' de bijbelschrijvers van woord tot woord en van letter tot letter voorgelicht, geleid en voor dwalingen behoed. Gods Kerk begrijpt dat niet, maar zij gelóóft dat wel."¹² Overigens baseert Moerkerken zich hierbij op artikel 3 en 5 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis¹³, de belijdenis die alle kerken binnen de gereformeerde gezindte onderschrijven. Het is wel goed om op te merken dat de belijdenis zelf minder expliciet is wat betreft de woordelijke inspiratie.

---

⁷ A. McGrath, *Reformation Thought*, p. 163, 165

⁸ Idem, p. 162

⁹ A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 18

¹⁰ A. Jensen, *Theological hermeneutics*, p. 82-83 en J. Barton, *Reading the Old Testament*, p. 1

¹¹ A. Jensen, idem, p. 83

¹² A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 133

¹³ Idem, p. 14

Hoofdstuk 2 - De vergeestelijkende uitleg van Ruth

In dit hoofdstuk wil ik onderzoeken hoe de vergeestelijking van het boek Ruth tot stand komt in een drietal preken die komen uit verschillende reformatorische kerken. Naast de analyse van de preken probeer ik te ontdekken op welke gronden de vergeestelijking rust. Ik probeer te ontdekken welke keuzen er worden gemaakt en waarom.

2.1 Analyse van drie preken

Als tekst heb ik gekozen voor Ruth 3 : 8 – 9: *8 En het geschiedde te middernacht, dat die man verschrikte, en om zich greep; en ziet, een vrouw lag aan zijn voetdeksel. 9 En hij zeide: Wie zijt gij? En zij zeide: Ik ben Ruth, uw dienstmaagd, breid dan uw vleugel uit over uw dienstmaagd, want gij zijt de lossen.*¹⁴

Preek 1: De verrassing van Boaz, de gastheer

De eerste preek is van dominee M. van de Ketterij (1905-1988). De preek is gehouden in 1954 in een gemeente binnen de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. De preek is onderdeel van een complete preken-serie over het boek Ruth. In de preek worden drie punten behandeld waarna er wordt afgesloten met een toepassing.

De preek begint met een korte situatieschets van Boaz die in slaap is gevallen en Ruth die aan zijn voeten is gaan liggen. Nadat Boaz een bepaalde tijd geslapen heeft, schrikt hij wakker, grijpt om zich heen en ontdekt dan een vrouw aan zijn voeten. Er wordt duidelijk gemaakt aan de gemeente dat Boaz en Ruth geen vreemde (lees: seksuele) gedachten hebben gehad want: “de vreze des Heeren is het beginsel van alle wijsheid en de beoefening van deze vreze Gods zal ons bewaren voor de zonde en de ongerechtigheid. [...] Ja, dan zal een mens niet tot daden komen, die de Heere onteren en in strijd zijn met Gods Woord.”¹⁵

Na de inleidende opmerkingen begint de werkelijke uitleg die wordt ingeleid met de volgende woorden: “Ruth is een voorbeeld van de aankomende Kerk, die door het geloof toevlucht neemt tot de meerdere Boaz, Jezus Christus.”¹⁶ De eerste keer dat Boaz wordt genoemd in de preken-serie is bij de behandeling van Ruth 2 : 1 – 2 waar dan wordt opgemerkt: “Wij kunnen deze Boaz immers gerust beschouwen als een type van de meerdere Boaz, Jezus Christus, de Lossen en Goël van al Zijn volk. Want deze Boaz zal straks Ruth, de Moabitische, lossen en haar zich tot een eigendom maken, als hij haar huwen zal. [...] Zo is Christus de Lossen en Goël van Zijn volk.”¹⁷ Verderop wil ik ingaan op de vragen die dit oproept.

Nadat de vergeestelijkende uitleg is ingeleid met de woorden dat Ruth beeld is van de aankomende Kerk wordt de tekst tot in detail geestelijk uitgelegd. Het komen van Ruth naar de dorsvloer, het gaan liggen aan de voeten van Boaz, de vraag ‘Wie zijt gij’ die Boaz aan haar stelt en het antwoord dat Ruth daarop geeft, alles wordt voorzien van een grote geestelijke lading. Om die lading groter te maken dan daadwerkelijk uit de tekst is op te maken wordt regelmatig extra informatie toegevoegd om de geestelijke strekking krachtiger te maken. Zo staat bij de uitleg van ‘Wie zijt gij’ dat we gerust mogen geloven dat er toen een “kermen en noodgeschrei is opgegaan tot de Heere” en dit wordt dan daarna geestelijk een vereiste wanneer in de bekering God deze vraag aan de mens gaat stellen. Hierdoor gaan vergeestelijking en de oorspronkelijke tekst door elkaar lopen. Zo wordt de zin ‘Ik ben Ruth’ in de preek weergegeven als “Ik ben Ruth, een doodschuldig en verdoemenswaardig schepsel,

---

¹⁴ Ik maak gebruik van de Statenvertaling omdat deze ook gebruikt werd door zowel Miskotte als de drie predikanten waar ik preken van heb gebruikt.

¹⁵ M. van de Ketterij, *Ruth*, p. 342

¹⁶ Idem, p. 343

¹⁷ Idem, p. 165

dat niet anders kan verwachten dan met een mannelijke wegwerping weggeworpen te worden.”¹⁸ Het is duidelijk dat dit niet kan gelden van Ruth zoals zij in de tekst naar voren komt want waarom zou zij tenslotte doodschuldig zijn? Betekent dit dan dat een vooraf gedefinieerde gestalte in de tekst wordt gelezen?

Na de preek volgt nog een toepassing waarin de dominee zich voor het eerst richt tot zijn gemeente. Hij stelt hen een 12-tal vragen die ingaan op de besproken ‘gestalten’ van Ruth en de gemeente steeds vragen of zij hier iets van kennen.

Preek 2: Ruth op de dorsvloer

Deze preek is in 2000 gehouden door ds. A. Moerkerken (1947 -), emeritus predikant binnen de Gereformeerde Gemeenten. Naast zijn emeritaat is hij rector van de Theologische School in Rotterdam. Deze preek is onderdeel van een korte serie waarin het boek Ruth wordt behandeld. In tegenstelling tot de twee voorgaande preken gaat ds. Moerkerken in wat grotere stappen door het boek heen.

De preek begint met een korte terugblik op de voorgaande preek waarin het ging over het feit dat de oogsten voorbij waren en dat er voor Ruth en Naomi dus bijna geen inkomsten meer waren. Dit is in het vorige hoofdstuk geestelijk toegepast “op het leven van Gods kinderen, die na een aanvankelijk zoete tijd – waarin het zo goed toeven was op de akker van Christus – nu een tijd mee gaan maken dat de voorraden slinken, dat Boaz’ stem niet meer wordt gehoord, dat er geen ontmoetingen meer zijn met Boaz’ knechten en dat die eens zo kostelijke kerk een dor stoppelveld voor hen wordt.”¹⁹ Hierna volgt de uitleg. Hiervoor wordt, in vergelijking met de voorgaande preken, veel tijd genomen. Allerlei historische details worden genoemd. Ruth’s gaan naar de dorsvloer wordt beschreven en haar vermeende verliefdheid op Boaz. Die verliefdheid wordt overigens getemperd door het besef van haar vreselijke afkomst. Ze ziet Boaz aan het werk, ziet dat hij gaat slapen en legt zich dan, in alle eerbaarheid, onder de punt van zijn kleed aan zijn voeten. Dan vervolgt de dominee: “Wat is Ruth hier een type van die ziel, die in een toevluchtnemend geloof het onderwinden mag om tot Christus te gaan. Want daar gaat het hier over.”²⁰ En dan volgt opnieuw de uitleg van de verschillende onderdelen, nu toegepast op de ziel die tot Christus gaat. Het gaat er volgens de predikant om dat we beseffen dat iedere ziel tot Christus moet gaan maar dat dit persoonlijk door God moet worden verteld, zoals Naomi aan Ruth vertelde wat ze moest doen: “Ik kan u wel zeggen dat u bij Hem moet zijn. Ik kan u wel zeggen dat u die weg kunt vinden in het Woord van God. Ik kan u wel zeggen dat die weg nooit gevonden wordt, dan op uw knieën in de eenzaamheid. Maar ik kan u er niet brengen.”²¹ In dit geval wordt dus naast Boaz en Ruth ook de figuur van Naomi gezien als type, kennelijk van de predikant zelf. De ziel heeft dan naast de oproep van de predikant de Heilige Geest nodig die de uiteindelijke weg wijst naar de dorsvloer.

Bij de behandeling van het wakker schrikken van Boaz gaat de uitleg even in op de precare situatie waarin Ruth zich bevindt en wordt de gemeente opgeroepen om niet te snel een oordeel klaar te hebben over de ander. Boaz’ vraag en het antwoord van Ruth worden uitgelegd met een heldere uiteenzetting over Joodse gewoonten bij het huwelijk. Het idee van het huwelijk wordt dan overgebracht op de gemeente en Christus. Opvallend in vergelijking met de vorige preken is dat hier niet ieder detail van de tekst wordt gebruikt, het zijn hier meer de grote lijnen.

Als laatste, de preek behandelt een groter tekstgedeelte dan de vorige twee preken, wordt er nog

---

¹⁸ M. van de Ketterij, *Ruth*, p. 346

¹⁹ A. Moerkerken, *De bruid van Bethlehem*, p. 112

²⁰ Idem, p. 116

²¹ Idem, p. 117

kort gesproken over het feit dat Boaz tegen Ruth zegt dat er een andere lossers is. Dit wordt direct vergeestelijkt. Deze eerste lossers is beeld van het werkverbond en staat voor de wet. Eerst moet de zoekende ziel 'aan de wet sterven' voordat het huwelijk met Boaz doorgang kan vinden.

In de toepassing worden tenslotte de verschillende groepen in de kerk aangesproken. Tegen sommigen zegt de dominee dat ze maar stil moeten zitten en afwachten, anderen maant hij juist om te rapen, de onbekeerde vriend moet zich haasten om zijns levens wil.

Eén opmerking wil ik nog maken bij dit prekenboekje. In een eerdere preek staat de predikant stil bij het feit dat het Bijbelboek Ruth uit vier hoofdstukken bestaat en dat in het eerste hoofdstuk de naam van Boaz niet voorkomt. Dit laatste betekent dat "het leven der genade niet begint met de kennis van Christus" maar met verdriet en dergelijke. Dat Ruth uit vier hoofdstukken bestaat, betekent dat het geestelijk leven vier standen kent: In het begin ken je Christus nog niet, daarna gaat Hij voor het eerst tot je spreken, dan kom je in grote nood omdat je alles kwijtraakt en de laatste stand is dan de uiteindelijke verlossing.²²

Preek 3: Ruth 3

Deze preek is gehouden in Bleskensgraaf op 12 december 2013 door dominee L. de Wit (PKN). De preek is onderdeel van een serie van vier preken waarin steeds één hoofdstuk uit het boek Ruth centraal staat. Het gaat in deze preken dus noodzakelijkerwijs om de grote lijn. In de preek wordt Ruth 3 vers na vers behandeld.²³

De preek begint met het feit dat in vers 1 Naomi voor onrust zorgt. Ruth heeft rust na al het werk op het land maar de opmerking van Naomi zorgt ervoor dat we beseffen dat het nog niet gaat om echte rust. De stem van Naomi is de stem van het woord, van de Heilige Geest en die stem maakt onrustig. Ruth mag dan koren hebben maar ze heeft nog geen rechten. De predikant trekt dit beeld door naar de gemeente. De luisteraars kunnen wel werk hebben en vakantie maar dat is nog niet de rust waar het om gaat in Gods Woord. Hebben wij, zo vraagt de predikant zich af, een rechtmatig stukje grond in het beloofde land? Dat dit niet letterlijk begrepen moet worden behoeft geen nadere uitleg.

Naast onrustig maken, wijst Naomi ook de weg. Ze brengt Boaz ter sprake en wijst Ruth naar de plaats aan zijn voeten. Hier gaat de predikant in op het feit dat er veel sprake is van het vallen aan iemands voeten in de Bijbel en dat we dat met name bij de Heere Jezus lezen, in het NT. Rust vinden we aan zijn voeten, Hij is de grote Lossers. Hoe gaat dat dan? De predikant verwijst naar Ruth 3:4 waar van Boaz wordt gezegd dat hij Ruth te kennen zal geven wat zij doen moet. Naadloos gaan hier Ruth en de geestelijke betekenis in elkaar over.

Ruth doet alles wat haar schoonmoeder haar adviseert en legt zich neer aan de voeten van Boaz. Als hij wakker schrikt en vraagt wie zij is dan geeft Ruth aan dat ze niets heeft en niets is en dat ze van Boaz vraagt of hij zijn vleugel over haar wil uitbreiden want hij is de lossers. Hier ziet ds. de Wit twee verschillende dingen. Het gaat om een huwelijksaanzoek en het verzoek tot lossing. Deze twee zaken worden uitgewerkt. Het gaat om twee verschillende dingen. Het leviraatshuwelijk is hier eigenlijk niet geldig want het gaat dan om een broer van de gestorvene maar die is er niet meer én al was er een broer dan mocht hij niet met Ruth trouwen omdat ze een Moabitische vrouw is. Het is dus voor de wet onmogelijk. Niet voor Boaz. Hij zegt Ruth dat ze moet wachten en dat hij voor haar zal werken. Boaz is hier een type van Christus. Ligt u aan zijn voeten, zo vraag de predikant zijn gemeente. Als een slaaf, een rechteloze, gekomen met angst en beven? Dat is het werk van de Heilige Geest. Maar er blijkt nog een andere lossers te zijn. Dit betekent dat we niet direct moeten verwachten dat er rust in ons hart neerdaalt als we aan de voeten zijn gekomen van Christus. Maar de hoop is er wel want

---

²² A. Moerkerken, *De bruid van Bethlehem*, p. 60

²³ De preek is via de volgende link te beluisteren: <https://www.dropbox.com/s/v5cy37jko4u5by0/2013-12-12-1940.mp3>

Boaz verklaart zich bereid om alles te doen wat nodig is. Zo mag iedereen verwachten dat Christus alles zal doen wat nodig is. Dan stuurt Boaz Ruth naar huis en zegt haar dat ze stil moeten zitten en moet wachten. Dit betekent dat we in het verlossingswerk niet meedoen, daar mogen we heerlijk stil zitten en wachten tot onze schuld volkomen betaald wordt.

2.2 Samenvatting

Uit de hierboven beschreven preken komen een aantal dingen naar voren. Het gaat er in deze preken niet om dat de luisteraar zich een voorstelling kan maken van de situatie waarin Ruth leefde. Er wordt niet geprobeerd om te kijken naar de tekst als zodanig, het historische verband of de plaats van het boek Ruth in de canon. Waar dit wel gebeurt, met name in preek 2, gaat het er toch steeds om dat juist die dingen worden uitgelegd die ook weer vergeestelijkt kunnen worden. Het beschrijven van het leviraatshuwelijk en de problemen daar omheen dient als illustratie van de geestelijke onmogelijkheid om door de wet verlost te worden. Het gaat uiteindelijk maar om één ding en dat is uitleggen hoe een mens verlost wordt en dan ligt de nadruk vooral op het woord hoe. Deze weg wordt nauwgezet beschreven aan de hand van het boek Ruth. Verwarrend is wel dat deze bekeringsweg volgens de predikanten volledig is gegrond op het boek Ruth zelf terwijl uit de analyse blijkt dat Ruth slechts een figurant is in het allang bekende bekeringsverhaal.

“Dit boek Ruth wordt niet zo genoemd omdat Ruth de schrijfster ervan is geweest, maar het is zo genoemd omdat Ruth als het ware de hoofdpersoon is. Dit boek Ruth predikt ons de opzoekende en weergaloze liefde Gods in Christus in het wekken en in het trekken van zondaren en zondaressen.²⁴

Aldus ds. Van de Ketterij in zijn inleiding op de prekenreeks. Hieruit blijkt duidelijk dat nog voordat er één tekst is gelezen al helder is waar het over zal moeten gaan en dat deze betekenis voor de mens belangrijker is dan de oorspronkelijke betekenis. Omdat binnen de gereformeerde gezindte iedere vorm van Schriftkritiek van de hand wordt gewezen is het haast ironisch dat juist deze benadering van de Schrift veel verwantschap vertoont met het moderne gedachtegoed binnen hermeneutiek en Schriftkritiek. Zoals J. Barton laat zien in zijn boek ‘Reading the Old Testament’ is de nadruk door de tijd heen volledig verschoven van auteur naar lezer en doet het er eigenlijk ook niet meer toe wat de schrijver oorspronkelijk bedoelde. De geanalyseerde preken laten een opvallende overeenkomst zien met Barton’s beschrijving van de ‘reader-response criticism’:

The critic’s task is to produce a maximally powerful interpretation, that is, one which takes account of as many features of the book, and in particular as many of its ‘gaps’ as possible – in full awareness that this interpretation will not necessarily be the author’s intended meaning, nor indeed *the* meaning, which does not exist.²⁵

Het verschil is dat er bij het boek Ruth vanuit wordt gegaan dat de vergeestelijkende uitleg juist wel dé betekenis is van het boek maar het feit dat in geen van de preken over Ruth aandacht wordt geschonken aan de auteur en de mogelijke oorspronkelijke bedoeling van het boek, spreekt voor zich. In zijn bespreking van radicale reader-response theorieën wijst Thiselton op een verband met religieus of Christelijk pietisme. Hij vat dan kernachtig samen wat in deze stromingen het gevaar is:

Very often in religious groups an individual is encouraged to ‘frame’ the biblical text with reference to the narrative history of personal testimony, and to ‘read’ the text as ‘what the text means to me’. If this is undertaken within a frame of corporate evaluation and testing, the life-experience in question may enhance pre-understanding and weave meaning and textual force with emotional warmth and practices in life. But without any principle of *suspicion*, in Gadamer’s terminology a *premature* fusion of horizons will take place *before* readers have listened in openness with respect for the tension between the horizons of

---

²⁴ M. van de Ketterij, *Ruth*, p. 12

²⁵ J. Barton, *Reading the Old Testament*, p. 215

the text and the horizon of the reader. The textual horizon has collapsed into that of the reader's narrative biography, and is unable to do more than to speak back his or her own values and desires.²⁶

Volgens mij is dit laatste precies wat er gebeurt in de geanalyseerde preken. De luisteraar hoort niets nieuws behalve de allang bekende bekeringsweg omdat de horizon van de tekst in de preek volledig samenvalt met dat wat zijn eigen(tijdse) horizon is of zou moeten zijn.

2.3 Hoe komt deze vergeestelijking tot stand?

De eerste en derde predikant geven geen verantwoording van de toegepaste manier van uitleg. De tweede preek doet dit in beperkte mate wel. De eerste keer dat de naam Boaz valt wordt er van hem gezegd: "Boaz is dus niet alleen hier in de Heilige Schrift een voorbeeldig, godvrezend, rijk man, waarschijnlijk al wat op leeftijd gekomen, maar het belangrijkste is dat Boaz hier in de heilige bladen van het boek Ruth een type is van Christus."²⁷ Van belang is het woord 'belangrijkste' in het vorige citaat. Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat de betekenis van Ruth die ingaat op deze rol van Boaz belangrijker is dan bijvoorbeeld de praktische uitleg die Miskotte geeft. Moerkerken gaat nog verder in op dit type-zijn. Hij stelt dat het hier gaat om schaduwen die vooruit worden geworpen door Christus. Niet ieder figuur uit het Oude Testament is een type en niet ieder type is dit even helder maar dat er typen zijn is evident. Het wel of niet een type zijn hangt af van de mate waarin je de persoon kunt vergelijken met Christus in het Nieuwe Testament.

En we zien zo helder in deze hoofdstukken, in de wijze waarop Ruth Boaz leert kennen en waarop Boaz zich ontfermt over de Moabitische Ruth, hoe Christus Zich ontfermt over Zijn kinderen en hoe er in het leven van Gods kinderen meer en meer plaatsgemaakt wordt voor de kennis van de Meerdere van Boaz, Christus Jezus.²⁸

Het valt, in het licht van de in Hoofdstuk 1 gemaakte opmerkingen over de uitleg van de Schrift, te betwijfelen of dit wel zo helder is en kan zijn binnen een kerk van de reformatie. Naast deze opmerkingen over de typologie die in de preken zelf te vinden zijn, heeft ds. Moerkerken zijn gedachten over de bijbeluitleg systematisch weergegeven in een ander boek waarin hij een bezinning geeft op de uitleg van de Heilige Schrift. Het is samengesteld uit lesdictaten die de schrijver heeft gebruikt in zijn functie als docent aan de Theologische School van de Gereformeerde Gemeenten.²⁹ In dit boekje blijkt dat er naast typologie nog een andere reden is voor de vergeestelijking van het boek Ruth, namelijk de analogie, een term die we volgens de schrijver niet moeten verwarren met allegorie. Onder analogie verstaat de schrijver dat een uitspraak van Gods Woord op soortgelijke gevallen van toepassing is.³⁰ Dat hier het boek Ruth onder valt, wordt met zoveel woorden gezegd: "Ook het boek Ruth kan worden gezien als een analogie van de wijze waarop Christus tot een trouwverbond komt met Zijn bruidsgemeente."³¹ Het gaat bij analogieën steeds om het toepassen van de woorden: 'zoals...zo'. De schrijver geeft als voorbeeld dat "zoals het hart van Rebekka werd gaande gemaakt naar haar onbekende bruidegom bij het zien van de zilveren en gouden sieraden [...] zo kan het hart gaande worden gemaakt naar Christus."³² Dat enige twijfel over deze manier van uitleg ook bij de schrijver bekend is blijkt wel uit de afsluitende zin van dit onderdeel: "Ik kan niet inzien wat aan het aanwijzen van zulke en andere analogieën verkeerd of

---

²⁶ A. Thiselton, *New horizons in Hermeneutics*, p. 531

²⁷ A. Moerkerken, *De bruid van Bethlehem*, p. 58-59

²⁸ Idem, p. 59-60

²⁹ A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 9

³⁰ Idem, p. 44

³¹ Idem, p. 44

³² Idem, p. 45

onschriftuurlijk zou zijn.”³³ De vraag die ik hierbij zou willen stellen is wie bepalen kan wat een analogie is en wat niet. Zoals uit de geanalyseerde preken blijkt komt de analogie meestal niet tot stand via de ‘zoals...zo’ manier maar precies andersom. Dus de bekeringsweg die gepreikt wordt, wordt teruggelezen in het bijbelverhaal.

Uitgebreid wordt er vervolgens stilgestaan bij de typologie. De vraag die voor deze scriptie van belang is, wordt door Moerkerken zelf gesteld als hij vraagt: “*wanneer* mogen we van typen van Christus spreken bij het lezen van het Oude Testament en wanneer beslist niet?”³⁴ Er wordt daarna onderscheid gemaakt tussen een ‘typus innatus’ en een ‘typus illatus’. Deze begrippen zijn terug te voeren op Salomo Glassius, een luthers theoloog uit de zeventiende eeuw. Een ‘typus innatus’ is een type van Christus die zo zelf door het Nieuwe Testament wordt aangewezen zoals Adam, David en Jona. Het andere type is een zogenaamd ingebracht type. Hier wordt de typologie door de exegeet bepaald en niet door het Nieuwe Testament zelf. Moerkerken noemt in dit verband J.G. Aalders die van mening is dat alleen de eerste vorm van typologie geoorloofd is maar hier is Moerkerken het niet mee eens: “De geschiedenis van Jozef zou dan in deze gedachtegang buiten de sfeer van de typologie vallen! Boaz zou al evenmin als type van Christus in aanmerking komen. Die kant moeten wij niet op. Het zou de prediking aanzienlijk verarmen en bovendien aan Gods Woord tekortdoen.”³⁵ Een onderbouwing van deze boude stelling volgt er helaas niet. Het feit dat met het accepteren van de stelling van Aalders een groot deel van de huidige uitleg van ds. Moerkerken onbruikbaar wordt doet twijfelen aan het objectieve gehalte van deze afwijzing.

Naast de typologie zijn er ook nog symbolische stoffen. Hierbij gaat het erom dat niet een persoon maar een voorwerp of gebeurtenis een bepaalde betekenis krijgt die niet direct in de tekst zelf ligt. Als voorbeeld wordt het brandaltaar genoemd dat bestond uit sittimhout en koper en dit zou dan wijzen op de twee naturen van Christus. De schrijver geeft daarna zelf aan dat dit sommigen wel te ver gaat.³⁶

Na deze drie verschillende vormen van vergeestelijking wijst de auteur in een korte paragraaf de allegorische uitleg van de hand. Deze is verkeerd en als grootste verschil met de hiervoor behandelde vormen van uitleg stelt de schrijver dat de allegorische uitleg de historische en eerste betekenis van de tekst niet voluit ernstig neemt.³⁷ De analyse van de preken doet mij concluderen dat de vergeestelijkende uitleg dit ook niet doet en dat in de gehouden preken het vermeende onderscheid tussen allegorie en typologie (of symbologie en analogie) niet helder is. Het feit dat de auteur vier standen in het geloofsleven ziet op grond van de vier hoofdstukken in het boek Ruth geeft duidelijk aan dat hij zich op grond van zijn eigen definitie bedient van allegorie en niet van typologie. Wat als laatste ook niet duidelijk wordt is dat in de prediking niet alleen Christus zijn typen heeft maar ook de zondaar, of kerkmens. Want Ruth is het beeld van de zondaar en, in de prediking van Moerkerken zelf, “type van de Kerk, van Gods Kind”³⁸. Maar hoe dit kan en of dit mag wordt niet uitgelegd.

Ik wil dit hoofdstuk besluiten met een citaat uit de Gereformeerde Homiletiek van dr. T. Hoekstra, een homiletiek die veelvuldig wordt gebruikt binnen de rechterflank van de gereformeerde gezindte:

Ongetwijfeld heeft de Schrift een diepen zin en bevat vooral het Oude Testament groote gedachten, die niet aan de oppervlakte liggen. [...] Heel de Oude Bedeeling is typisch, en daarom mag de prediking over het Oude Testament niet Oud-Testamentisch zijn. Voor de analogieën, die de Schrift zelf geeft sluite de prediker het oog niet. De typische beteekenis van sommige Schriftgedeelten behoort in de prediking tot haar recht

---

³³ A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 45

³⁴ Idem, p. 47

³⁵ Idem, p. 47

³⁶ Idem, p. 51

³⁷ Idem, p. 54

³⁸ A. Moerkerken, *De bruid van Bethlehem*, p. 11

te komen. Maar altijd moet de Schrift door de Schrift zelf verklaard worden. Niemand mag bij de typiek en het trekken van analogieën verder gaan, dan de Schrift zelf aangeeft.³⁹

En Calvijn, iemand die als geen ander het gezag heeft binnen de kerken waar de vergeestelijkende prediking zijn grootste vertegenwoordigers heeft, stelt:

Ik erken, dat de Schrift is een zeer rijke en onuitputtelijke fontein van alle wijsheid, maar ik ontken, dat hare vruchtbaarheid bestaat in de verschillende meeningen, die iemand naar zijn welgevallen in haar leggen moge. Laten wij weten, dat de ware zin der Schrift is de natuurlijke en duidelijke, en laat ons dien omhelzen en er bij blijven. Laten we niet alleen als twijfelachtig voorbijgaan, maar vrijmoedig als doodelijk verderf verwerpen de voorgewende verklaringen, die afleiden van de natuurlijke zin.⁴⁰

Op zijn minst opmerkelijk is het dat Moerkerken, die deze zin ook aanhaalt in zijn boekje, hier onmiddellijk aan toevoegt: “Deze woorden van Calvijn liegen er niet om. Toch moeten we goed bedenken dat hij hier spreekt over de allegorese (het ongeoorloofd vergeestelijken) – en niet over de typologie!”⁴¹ Daarna wordt deze uitspraak met een tweetal voorbeelden van typologische uitleg bij Calvijn ondersteund. Maar kennelijk voelt de auteur wel aan dat het nog niet helemaal goed zit tussen Calvijn en de door hem voorgestane typologie want hij besluit met de volgende woorden:

Het is ondenkbaar dat vandaag een predikant van bevindelijk gereformeerde signatuur over de geschiedenis van Jozef zou preken zonder Juda als type van Christus aan te wijzen. Daarmee gaan we dus in zeker opzicht verder dan Calvijn. We moeten dat maar eerlijk toegeven. De vraag kan worden gesteld: is dat nu verkeerd? [...] Maar zou men werkelijk mogen stellen dat een schriftverklaring die in Jozef en Juda typen van de komende Christus ziet, de zin en mening van de Heilige Geest geweld aandoet? Dit is een retorische vraag: natuurlijk niet!⁴²

---

³⁹ T. Hoekstra, *Gereformeerde Homiletiek*, p. 298

⁴⁰ T. Hoekstra, *Gereformeerde Homiletiek*, p. 298

⁴¹ A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 175

⁴² Idem, p. 177

Hoofdstuk 3 – De theologie van Miskotte

In dit hoofdstuk wil ik op zoek gaan naar de gronden die Miskotte heeft voor zijn uitleg van het boek Ruth. Omdat het in het kader van deze scriptie niet mogelijk is om een compleet overzicht te geven van deze gronden wil ik me beperken tot de visie van Miskotte op de bijbel als geheel, door hem meestal en verder door mij ook aangeduid als de Schrift. Ten tweede kijk ik naar de plaats van het Oude Testament in de bijbel en tenslotte de plaats van Ruth in het OT. Daarnaast hoop ik duidelijk te maken welke rol het begrip ‘Het gewone leven’ speelt in Miskotte zijn theologie.

3.1 De Schrift

De manier waarop Miskotte met de Schrift omgaat is wel gekarakteriseerd als fenomenologisch.⁴³ Deze benadering gaat ervan uit dat de fenomenen voor zichzelf moeten spreken en dat dus met een oordeel over de betekenis van een tekst moet worden gewacht. In de benadering van Miskotte betekent dit in relatie met de Schrift dat er geen sprake kan zijn van een vooraf gesteld Schriftgezag want dit gezag zou dan ergens anders in gegrond moeten worden dan de Schrift zelf. Het gezag van de Schrift gaat voorop.⁴⁴ Het legt, in de woorden van Miskotte zelf, “beslag op ons, méér zoals een kunstwerk dat doet dan zoals een betoog dat zou doen.”⁴⁵ Dat dit geen paradox is komt doordat Miskotte het woord ‘voorop’ niet bedoelt als tijdsaanduiding zodat het gezag nog steeds vooraf gaat aan de Schrift, maar dat de Schrift in het lezen beslag legt op de lezer als we zien dat het “gezag hier het gezegde zelf is”.⁴⁶

Het is van belang om helder te hebben dat Schrift en Openbaring voor Miskotte niet hetzelfde zijn. De openbaring is de zelfopenbaring van de Naam, van JHWH, met als centrum de openbaring van Jezus Christus maar de Schrift is niet hetzelfde als deze openbaring. Gods openbaring is niet rechtstreeks door ons te kennen. De Schrift is daarom het getuigenis van profeten en apostelen over deze openbaring. Ondanks het feit dat Schrift en openbaring niet samenvallen zijn we wel op de Schrift aangewezen en is zij wel bron en norm van ons denken over deze openbaring. Miskotte vat dit als volgt samen door over de Schrift te zeggen: Het woord over het Woord aangaande HET WOORD.⁴⁷ Het woord zijn de woorden van de Schrift zelf, het Woord is wat er gebeurt als profeet of apostel zegt: “Het Woord geschiedde tot mij” en HET WOORD is “God-Zelf, gelijk Hij, onherhaalbaar en onherroepelijk in één punt des tijds, Zich vereenigt met het menschenleven in Christus Jezus.”⁴⁸ Dit onderscheid tussen Schrift en openbaring is een belangrijk punt in vergelijking met de reformatorische orthodoxie waar de Schrift wordt gezien als woordelijk geïnspireerd en daarom in alle opzichten onfeilbaar. Met zijn manier van kijken naar de Schrift geeft Miskotte ruimte aan bijvoorbeeld de literair-historische kritiek omdat hij stelt dat ‘het woord’ een voluit menselijk boek is. Kenmerkend is dan wel weer dat voor Miskotte deze kritiek nooit het laatste woord kan hebben en steeds slechts de eerste stap is in de exegese, want ongeacht het menselijk gehalte van de woorden gaat het gezag van de Schrift nog steeds voorop.

Miskotte en de vergeestelijkende prediking (1)

In deze eerste vergelijking tussen Miskotte en de reformatorische prediking wil ik beginnen met een verschil in opvatting over het wezen van de Openbaring. Waar Miskotte het is-gelijk teken weghaalt tussen Openbaring en Schrift en daarmee ruimte geeft aan de historisch-kritische methode wordt dit is-gelijk teken binnen de reformatorische prediking juist gehandhaafd. Gods openbaring is Zijn

---

⁴³ G. van den Brink, *Alsof de Naam niet betrouwbaar zou zijn!*, p. 167

⁴⁴ Miskotte, *Bijbels ABC*, p. 13

⁴⁵ Idem, p. 14

⁴⁶ Idem

⁴⁷ Miskotte in *Handboek voor de prediking*, p. 360

⁴⁸ Idem

Woord. De leer van de inspiratie ontken niet perse de menselijke factor in het geschrevene maar stelt daarbij wel dat de tekst zoals deze (in de grondtaal) voor ons ligt precies is wat God tegen ons wilde zeggen.⁴⁹

Ondanks dit verschil kan de fenomenologische benadering van de tekst een correctie betekenen op de besproken reformatorische manier van uitleg die geheel voorbij lijkt te gaan aan het verhaal zoals het er staat. Zoals gezegd wordt in de analyse van de preken al van te voren aangegeven waar het boek Ruth over zal gaan en daarmee wordt de mogelijkheid ontnomen om meer te horen. De fenomenologische benadering van Miskotte zorgt ervoor dat er goed gekeken wordt naar het verhaal op zich, naar verbanden in de grondtekst, naar de focus van een Bijbelboek. Hierdoor ontstaat een zekere rust in de uitleg van de tekst en kunnen de 'wegen van betekenis' nog even bij elkaar blijven.⁵⁰ Overigens zou het onjuist zijn om te zeggen dat Miskotte totaal onbevooroordeeld naar de tekst kijkt. Kenmerkend voor de uitleg van Miskotte is dat hij ervoor zorgt dat de strekking van het verhaal de onthulling, hoe God bij ons aanwezig is, laat impliceren.⁵¹ Maar deze vooringenomenheid hangt wel helemaal samen met de visie van Miskotte op de openbaring en de Schrift. Ook dit zou verrijkend kunnen zijn voor de reformatorische prediking waar nu vooral de mens centraal staat die op zichzelf wordt teruggewezen en waarbij de uitleg van de tekst vooral gaat functioneren als lakmoestest voor het wel of niet hebben van geestelijk leven. De benadering van Miskotte zorgt ervoor dat God centraal staat en in de verkondiging kan dit de mensen worden aangezegd zodat ze juist niet slechts naar zichzelf hoeven kijken. Dit is volgens Miskotte zelf van groot belang:

Want het gezag Gods te beperken, de invloed van Christus te kanaliseren, het werk des Geestes op het 'innerlijke' leven te betrekken, dat is een beleefde en voorzichtige vorm van ontkenning en een zeer werkzame ondermijning van de waarheid waarmee de kerk staat en valt.⁵²

3.2 Het Oude Testament

De visie van Miskotte op het Oude Testament is misschien wel één van de meest kenmerkende onderdelen van zijn theologie. Het denken hierover heeft veel van zijn boeken en artikelen gedomineerd. Zijn belangwekkende boek 'Als de goden zwijgen' is zelfs volledig gewijd aan het denken over het OT.

Bij Miskotte gaat het om de éénheid van de Schrift. Juist daarom is het begrip Oude Testament al direct een discutabel begrip. Dit omdat het woord 'Oude' altijd het beeld oproept van iets dat voorbij is, aan waarde heeft ingeleverd of vervangen is. Hier gaat Miskotte vanaf het begin tegenin. Hij wijst schema's over de verhouding tussen OT en NT als 'voortgaande openbaring' en 'wet en evangelie' van de hand omdat deze geen recht doen aan beide testamenten. De eenheid van de Schrift ziet Miskotte in de openbaring en komst van Christus.⁵³ Dit noemt hij het midden van de Schrift en zowel het OT als het NT staan op een bepaalde afstand tot dit midden. In het OT wordt deze afstand gekenmerkt door de verwachting en in het NT door de herinnering. Naast deze eenheid zijn verschillen tussen beide testamenten evident. In het kader hiervan spreekt Miskotte over een tekort en een tegoed. Het tekort is voor hem het feit dat in het OT de openbaring versluierd is. Er zijn veel verschillende vormen, veel profeten, ceremoniën en symbolen en de kracht waarin deze zaken naar het midden van de Schrift verwijzen is geremd en "geen 'knecht Gods' droeg het laatste geheim van God in zich."⁵⁴ Deze gedachte is mijn inziens niet nieuw. Van een totaal andere orde is de gedachte

---

⁴⁹ A. Moerkerken, *Zin en mening*, p. 26

⁵⁰ G.G. de Kruijf, *Heiden, Jood en Christen*, p. 94-99

⁵¹ H.C. van der Sar in Miskotte, hoofdpijnen van zijn theologie, *Het bijzondere van het gewone*, p. 76

⁵² K.H. Miskotte, *Bijbels ABC*, p. 12

⁵³ H.M. van der Vegt, Miskotte en het Oude Testament, p. 106-107

⁵⁴ K.H. Miskotte, *Als de goden zwijgen*, p. 142

dat het OT naast een tekort ook een tegoed heeft en dat het hier juist omgaat.⁵⁵ Onder het tegoed verstaat Miskotte niet een hoeveelheid van onvervulde profetieën maar een ‘rand van gedachten’ die overblijft als de kern van het OT is overgegaan in het NT. Het centrum van het OT is afgedekt in het NT, namelijk de openbaring van de Naam, maar er blijven gedachten en voor het OT heel belangrijke verwachtingen over die in het NT niet echt benadrukt worden. Ze worden niet ontkend of overtroffen maar zijn uit het blikveld geschoven en moeten dus nog worden vervuld.⁵⁶ Het eerste onderdeel van dit tegoed dat Miskotte daarna beschrijft, is het primitieve. Primitief, zo is vaak het OT genoemd in vergelijking met het NT en Miskotte gebruikt deze benaming en duidt haar juist positief. Het primitieve komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de manier waarop het OT over God spreekt. In talloze beelden en vooral mensvormig wordt over JHWH gesproken. Voor Miskotte is dit van wezenlijk belang omdat we zonder deze naïviteit, in de uitleg van het NT te vaak vervallen in woorden als Geest, Licht en Liefde als we over God spreken en juist deze begrippen kunnen zo makkelijk misverstaan worden.⁵⁷

Naast bovenstaande zegt Miskotte het volgende en dit lijkt me van belang bij het inzoomen op de betekenis van het boek Ruth:

[...] het Oude Testament kan ons een hulp zijn om de religieus-logische geslotenheid te doorbreken; [...] Het zal de tolk-en-getuige vooral te doen moeten zijn om het bewaren en het toepassen van de primitieve *Godsgedachte*. [...] Dit is m.i. een grootse opdracht in het late stadium van een cultuur, waarin het zwijgen der goden drukkend en niet eens meer drukkend is en waarin de hoge afleggertjes van het Nieuwe Testament in het idealisme zijn verklaard tot ideeën en idolen, die niemand áánspreken.⁵⁸

Nog explicieter wordt dit door Miskotte onder woorden gebracht in zijn Bijbels ABC waar hij zegt:

“Een zogenaamd systematisch denken, d.i. een denken dat van uit een algemeen begrip, dat in het onverlicht denken wortelt, de openbaring Gods zou willen brengen in een gesloten samenhang
verwoest de orde,
verduistert onze geest,
verwart ons geweten,
berooft ons van de heilsvreugde,
dooft onder ons de lof, de eredienst
der gemeente, de stille
extasen van de enkeling en de
dankbaarheid voor het gewone leven.”⁵⁹

Het is deze grondtoon die mijns inziens al helemaal aanwezig is in ‘Het gewone leven’. Niet voor niets eindigt het voorgaande citaat met deze woorden.

Om bovenstaande bewering te staven wil ik kort weergeven hoe Miskotte bij de behandeling van Ruth 2 : 3 spreekt over het toeval, een begrip dat misschien wel bij uitstek is weggeredeneerd in het systematisch denken waarin almacht, predestinatie en voorzienigheid de boventoon voeren. Het gaat hier volgens Miskotte ten eerste om het verschil tussen godsdienstigheid en geloof. Godsdienstigheid (of geloovigheid, in de woorden van Miskotte) is dan een godsdienstig ingekleurde wereldbeschouwing die allerlei abstracte zekerheden kent, waaronder de uitspraak ‘toeval bestaat niet’. Het geloof is de daad van het geloof midden in het onverklaarbare leven waar het moet

---

⁵⁵ K.H. Miskotte, *Als de goden zwijgen*, p. 142

⁵⁶ Idem

⁵⁷ Idem, p. 148.

⁵⁸ Idem, p. 146

⁵⁹ K.H. Miskotte, *Bijbels ABC*, p. 60

bekennen dat er naar de ervaring juist heel veel toeval is.⁶⁰ Sterker nog, het geloof moet juist het toeval blijven zien als toeval anders is er geen ruimte voor het wonder. Want wanneer alles in het leven zich voltrekt volgens een vooraf in graniet geschreven plan dan is er ook geen ruimte voor het wonder. Want “het wonder Gods is bij uitstek Toeval, d.i. wat ons, tot onze onbegrijpelijke vreugde toe-valt, voor onze blijde voeten geworpen wordt als een onverwachte, ondenkbare gave.”⁶¹ Hier laat Miskotte dus zien hoe het juiste omgaan met het Oude Testament een correctie kan geven op dat denken dat alles in een gesloten systeem probeert te vangen. Dat dit laatste nog steeds gebeurt bewijst J. Currid wel in zijn recente commentaar op Ruth als hij de door hem opgeroepen vraag over de moeilijkheid van deze tekst als volgt beantwoordt:

The answer to this difficulty is to look at the situation from Ruth’s perspective. She doesn’t know that this field belongs to Boaz; she hasn’t planned to work in this field. To her, it just happens. But, of course, the reader knows better. All is unfolding according to the mysterious providence of God – that is, it is his plan that is coming to pass. Thus, the statement ‘it happened by chance’ reveals that Ruth is blind to the plan of God, but it is also an ironic or tongue-in-cheek remark by the author, who is well aware of God’s providence at work.⁶²

Miskotte en de vergeestelijkende prediking (2)

De visie van Miskotte op het OT kan een aanvulling betekenen op de reformatorische prediking. Waar, uitgaande van de analyse van de preken over Ruth, het in de reformatorische prediking vooral gaat over de betekenis van het verhaal voor ons en dan heel specifiek toegespitst op het vinden van verlossing, daar wijst Miskotte ons terug naar de tekst zelf. Zijn spreken over het tegoed van het OT verleent aan het OT een bepaalde zelfstandigheid die een extra laag van betekenis kan toevoegen aan de prediking. Een predikant die dit tegoed serieus neemt zal in de tekst op zoek gaan naar betekenissen die hij uit het oog kan verliezen door alleen en als eerste te focussen op de betekenis die de tekst voor het ‘geestelijk leven’ van de luisteraars moet hebben. Ter illustratie wil ik kort uitwerken hoe Miskotte omgaat met het tegoed van dat wat hij de eros noemt. Miskotte stelt dan dat via met name de apostel Paulus, die het huwelijk bekijkt in het licht van de op handen zijnde wederkomst, de visie op huwelijk en liefde wat veranderd is in het NT. Hoewel het NT volgens Miskotte niet ascetisch is⁶³, zijn wel de accenten van het OT nodig om binnen de christelijke gemeente op de juiste wijze om te gaan met het huwelijk en de liefde. Miskotte gaat dan in op het boek Hooglied dat of mystiek of letterlijk opgevat wordt binnen de kerk. Miskotte stelt dan een aantal zeer verrassende vragen:

Maar is overigens de keuze dwingend? Moet de ‘mystieke interpretatie’ een allegorische geweest zijn? Is het niet denkbaar dat de mystiek juist in de minne zelf vermoed en gevonden werd? Is het ondenkbaar, dat de eros zelf en op zichzelf het teken van Gods genegenheid en trouw voor Israël werd voor een verlichte geest? [...] Het verbond, de oer-verhouding, het Ik-en-gij, het geheimenis van de ander, die zo anders en tegelijk zo verwant is, de toekeer en de vervreemding, de hartstocht, de grimmigheid, de ijver (de jaloezie) – ze zijn als momenten in het liefdeleven van man en vrouw een weerspiegeling van de Liefde Gods (en niet omgekeerd).⁶⁴

Tegen het licht van de beschrijving van dit tegoed is het te begrijpen waarom Miskotte zoveel aandacht besteedt in zijn verklaring van het boek Ruth aan de (groeierende) liefde tussen Ruth en Boaz en dit ook probeert toe te passen naar zijn luisteraars toe. Dit biedt hen de mogelijkheid om goed te kijken naar bijvoorbeeld het eigen huwelijksleven maar ook om in dat huwelijksleven Gods

⁶⁰ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 143

⁶¹ Idem, p. 144

⁶² J. Currid, *Ruth – From bitter tos weet*, p. 66-67

⁶³ K.H. Miskotte, *Als de goden zwijgen*, p. 208

⁶⁴ Idem, p. 208-209, 210

aanwezigheid te gaan ervaren. Waar de bevindelijke preken op geen enkele manier ingaan op het lichamenlijk aspect van de liefde maar de liefde van Ruth en Boaz slechts mystiek duiden als liefde van Christus tot de zondaar, kan de uitleg van Miskotte een correctie zijn om de hele mens (ziel en lichaam!) recht te doen tijdens het luisteren naar de Schrift.

3.3 Het gewone leven

Nadat Miskotte de plaats van het boek Ruth heeft bepaald binnen de Tenach en wat inleidende opmerkingen heeft gemaakt over het boek komt hij toe aan de reden waarom juist dit boek behandeld gaat worden. In Ruth ziet Miskotte namelijk zijn eigen tijd getekend. In het boek Ruth komen geen hoge woorden voor, er is geen dadelijk ingrijpen van God, tabernakel en profeet spelen geen rol. Het gaat om "het gewone, dagelijkse leven."⁶⁵ God wordt wel verondersteld en de Openbaring is er wel maar zij is vaag, ver weg. Ruth ligt tussen twee tijden in. Het kijkt terug op de openbaring van de Thora en kijkt, in het kader van de Schrift, vooruit naar de openbaring die via de profeten zal klinken maar in het boek Ruth zelf blijft het stil. Volgens H.M. van der Vegt was het gewone leven in Ruth van betekenis voor het gewone leven van de mensen in Haarlem dat evenals Ruth arm aan openbaring was en waar wonderen en een direct spreken van God niet voorkwamen.⁶⁶ Toch is deze benadering van 'het gewone leven' niet volledig. Want het is aan de andere kant juist ook zo dat voor Miskotte dit gewone leven ook het te benijden leven is omdat voor de gelovige in het buitengewone zo vaak de duivel zijn macht toont en het gewone leven is als de stilte na de storm, de rust na het kanongebulder en het ons juist aanspreekt als bevrijding!⁶⁷ Van der Sar zegt het als volgt: "In dit door Miskotte als gewoon getypeerde leven wordt de verborgenheid Gods niet aangeklaagd, maar als een idyllische weldaad ervaren."⁶⁸ Nog dieper ontleedt Miskotte het begrip 'gewoon' als hij een vergelijking maakt tussen het gewone leven en de gelijkenissen van Jezus. Jezus' gelijkenissen zijn namelijk gewone gebeurtenissen, zomaar uit het leven gepakt en waarom?

[...] omdat er *iets* in is, dat *lijkt* op de verhoudingen in Gods koninkrijk. Maar dat 'iets' kan uit de gelijkenis niet losgemaakt worden, zoals het Woord des Koninkrijks niet kan worden losgemaakt uit het gewone leven der menselijke woorden, waarin het ons werd overgeleverd.⁶⁹

De laatste zin van de inleiding is veelzeggend: "Daarom, span uw aandacht, scherp uw blik, spits uw ooren. Want het lijkt niets en ineens *lijkt* het op iets, dat u maar al te bekend is en nochtans onbekend en wonderbaar."⁷⁰

Het gewone leven is dus het leven tussen de tijden, tussen verleden en toekomst, tussen vertrouwen en verwachting. Het heeft iets banaals en toch ook weer niet omdat het juist als het gewone leven iets afspiegelt van de werkelijke omgang van God met de mensen. Diep werkt Miskotte dit thema uit en het vermoeden hiervoor was er al omdat het boek als opschrift het volgende citaat van Hofmannsthal draagt:

*"Die Tiefe musz man verstecken.
Wo? An der Oberfläche"*⁷¹

---

⁶⁵ Idem, p. 16

⁶⁶ H.M. van der Vegt in Het tegoed van K.H. Miskotte, *Miskotte en het Oude Testament*, p. 110

⁶⁷ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 21

⁶⁸ H.C. van der Sar in Miskotte, hoofdlijnen van zijn theologie, *Het bijzondere van het gewone*, p. 79

⁶⁹ Idem, p. 22

⁷⁰ Idem, p. 28

⁷¹ Idem, Als citaat boven de inleiding die Miskotte bij deze uitgave schreef.

Dit is voor mij toch de diepste waardering die Miskotte geeft aan het gewone leven: Dat juist daar, juist in het gewone leven de werkelijk diepgang te vinden is. Juist tussen het banale en alledaagse wordt Gods leiding zichtbaar. Steeds komt dit thema terug in het boek.

Miskotte en de vergeestelijkende prediking (3)

Ik wil hier een praktische link leggen met een onderzoek dat onlangs is gedaan onder reformatorische jongeren door het lectoraat 'Identiteit' van het Hoornbeeck College. Dit onderzoek is opgenomen in de tussenrapportage van dit lectoraat. In dit onderzoek naar opvattingen rondom identiteit kwam de volgende vraag voor: "Voor mijn dagelijks leven heb ik veel aan de preken die ik hoor." Er waren vijf mogelijke antwoorden:

1. Helemaal mee eens
2. Een beetje mee eens
3. Niet mee eens en niet mee oneens
4. Een beetje mee oneens
5. Helemaal mee oneens.

Minder dan 10% van de ruim 1000 ondervraagde jongeren koos voor stelling 1. Opmerkelijk detail is dat van de ondervraagde jongens slechts 3% helemaal instemde met de stelling, kennelijk hebben zij nog meer moeite met de prediking dan meisjes. Ruim 20% was het helemaal oneens en nog eens 20 procent was het een beetje oneens. Dit betekent dat slechts een klein deel van de jongeren aangeeft echt veel te hebben aan de preken. In totaal is 70% het geheel of gedeeltelijk oneens of heeft geen mening.⁷²

Van belang is dat deze percentages het grootst zijn in de meest rechts georiënteerde kerken zoals de Oud Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Dit is van belang omdat juist in deze gemeenten de vergeestelijkende uitleg van de Bijbel het grootst is.

Hoewel het in het rapport niet is onderzocht zou ik in het kader van mijn scriptie de vraag willen stellen of het niets hebben aan de prediking onder andere niet kan komen doordat de prediking zich zo sterk richt op het geestelijke leven en niet op 'het gewone leven'? Zoals uit de geanalyseerde preken blijkt speelt het gewone leven geen rol in de prediking en krijgt slechts één onderwerp exclusief de ruimte, namelijk het verkrijgen van geestelijk leven. De theologie van Miskotte, die juist uitgaat van het gewone leven en steeds aansluiting zoekt in het leven van alledag kan hier een belangrijke correctie op zijn en mogelijkheden aanreiken om mensen op meer fronten aan te spreken dan dat nu gebeurt.

---

⁷² W. Fieret, *Verbinders, schakelaars & ontkoppelaars*, p. 70

Hoofdstuk 4 – De praktische exegese van Miskotte

Aan de basis van de exegese van Miskotte ligt de tekst uit de Statenvertaling die ik heb weergegeven in bijlage 1.

Het centrale thema van dit hoofdstuk wordt door Miskotte omschreven als “onderwijs aangaande de praktijk der godzaligheid in het gewone leven”.⁷³ Onder ‘het gewone leven’ verstaat Miskotte de tijd tussen herinnering en verwachting.⁷⁴ De tijd die ligt tussen de niet mis te verstane openbaring uit het verleden en tussen de verwachting van een betere toekomst. Concreet voor het boek Ruth betekent dit dus dat het zich bevindt tussen de openbaring van de wet en de openbaring via de profeten. Maar dat is dan wel een tijd waarin het stil is. Een tijd waarin geen profeet zegt: “Zo spreekt de Heer!” Wel moeten we begrijpen dat voor Miskotte het gewone leven niet een soort denigrerende term is want juist in dit gewone leven, dat het leven is van alle tijden en dus ook van het onze, is er het leven met God. Bij Ruth was de openbaring van de wet geweest en waren de direct hoorbare woorden van God verleden tijd maar het hele bestaan lag wel onder het gezag van de Thora. Het probleem van dit gewone leven is tegelijkertijd dat het lijkt of wij alleen zijn want “in het ontzaggelijk zwijgen der hemelen verstuipt elke echo van het Woord.”⁷⁵ Overigens is dit niet iets dat geconcludeerd wordt uit het boek Ruth. Veelmeer poneert Miskotte dit als vooronderstelling aan het begin van zijn boek en zo vormt deze vooronderstelling het verstaan van het gaan van Ruth naar Boaz.

Ruth gaat op advies van Naomi, haar schoonmoeder. Naomi zoekt naar rust voor Ruth, een rust die Miskotte verstaat als het opgenomen worden in een huwelijksgemeenschap met een man die voor haar zorgen kan. Ruth moet zich mooi maken en in de avond naar de dorsvloer gaan waar Boaz zal zijn. Ze mag niet met hem spreken; pas als hij alleen is, mag ze zich bekendmaken. Daar, midden in de nacht, moet ze met Boaz gaan praten over het leviraatshuwelijk, over háár eigen huwelijk. Dit is een waagstuk. Wat als Boaz haar intenties verkeerd opvat en haar van de dorsvloer afstuurt als een vermeende hoer? Of wat als hij haar zal misbruiken maar daarna zal ontkennen dat er iets gebeurd is? Dan is alle hoop op stabiliteit en rust in Bethlehem verkeken. Ruth zet haar toekomst en haar vrouwelijke eer op het spel door dit te doen.⁷⁶ Ze gaat “op het *randje* van het geoorloofde”.⁷⁷ Was het dan wel goed was ze deed? Hier gaat Miskotte op in door te stellen dat gebod en wet niet samenvallen. Er moet ruimte blijven om het gebod van God áchter de wet te horen. Hier doelt Miskotte volgens mij op het feit dat de wet niet naar de letter gelijk kan worden opgevolgd door iedereen. Het concrete gebod en de wet vallen niet perse samen. Dit zedelijk waagstuk dat op het gebod van Naomi wordt uitgevoerd is daarom toch onder de wet omdat het is naar de geest van wet. Hieraan koppelt Miskotte de waarschuwing dat mensen elkaar niet altijd kunnen beoordelen met de geboden in de hand. Er moet namelijk ruimte blijven voor de vrijmachtigheid van God. God kan handelen naar de geest van de Wet en dan iets doen dat praktisch niet in overeenstemming lijkt te zijn met de wet.

Ruth doet alles wat Naomi gezegd heeft. Ze verstopt zich in de buurt van de dorsvloer en houdt in de gaten waar Boaz gaat liggen. Als dan alles stil is gaat ze naar hem toe en gaat bij zijn voeten liggen. Miskotte gaat verder niet in op de mogelijke verwijzingen naar seksuele handelingen. Hij stelt dat het opslaan van het voetdeksel oosterse symboliek is die geen verklaring behoeft.⁷⁸ Overigens blijkt wel uit het vervolg dat Miskotte er vanuit gaat dat tussen Ruth en Boaz geen geslachtsgemeenschap heeft plaatsgevonden, zijn verwijzing naar de symboliek ligt mijns inziens dus vooral in het feit dat

---

⁷³ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 208

⁷⁴ Idem, p. 17

⁷⁵ Idem, p. 208

⁷⁶ Cf. D.I. Block, *Judges, Ruth*, p. 687-688

⁷⁷ Idem, p. 215

⁷⁸ Idem, p. 219

Ruth zich onder de bescherming van Boaz wil stellen. De spanning in het verhaal wordt opgevoerd bij de beschrijving van het wakker worden van Boaz. Zijn verwilderd om zich heen grijpen en de vraag “Wie zijt gij?” brengen het verhaal op een kantelpunt. Want als Ruth verliefd was op Boaz zal het helemaal een probleem zijn als hij haar intenties verkeerd opvat en haar ziet als een “deerne”, een vrouw van lichte zeden en hij haar zou verachten. Hij zou haar dan kunnen wegsturen, te kijk zetten of misbruiken en dat zou fataal zijn voor de hoop op een huwelijk die Ruth heeft. Ruth geeft haar naam, nu zonder de toevoeging Moabitische, en zegt dat ze de dienstmaagd is van Boaz. Daar voegt ze dan de vraag aan toe of hij zijn vleugel wil uitbreiden over haar want hij is de lossen. In deze laatste woorden laat ze de wet gelden en die is geldig omdat Ruth eerst Israëls geloof heeft aangenomen en daardoor een recht heeft gekregen op de bescherming door de wet.

Het antwoord van Boaz (‘Gezegend zijt gij den Heere, mijne dochter!’) wordt door Miskotte gebruikt om een aantal lessen uit te trekken.⁷⁹ Het feit dat hij eerst aan God denkt en daarna aan zijn naaste is voor Miskotte een prachtige steekproef om in het gewone leven te kijken wat onze eerste gedachten zijn bij het wakker worden. Daarna volgt de intrigerende stelling dat “de erotische liefde een wijze is, waarop wij naastenliefde kunnen leren.” Miskotte noemt de erotische liefde een list van de natuur én van de Geest. Naastenliefde ligt ons namelijk niet en om tot naastenliefde uit te drijven, gebruikt de Geest de list van de erotische liefde. Deze natuurlijke neiging tot het andere geslacht wordt dan de reden tot naastenliefde. Binnen het huwelijk geeft deze vorm van liefde zoveel schoonheid aan het leven dat de naastenliefde kan opbloeien. Juist door eerst het verliefde dromen te kennen en langs de waterkant gedichten te schrijven, dat bereidt de mens voor om op latere leeftijd dag in dag uit een invalide geworden echtgenoot voort te duwen.

Ondertussen blijkt uit het antwoord van Boaz wel dat vanuit zijn perspectief Ruth hém een dienst heeft bewezen. Hij zegent haar en voegt haar het hemels refrein toe dat heel het evangelie bepaalt: Vrees niet! Dit brengt Miskotte op een aantal gedachten over de rol van de theologie. Hierover zegt hij onder meer:

Zij is en blijft de koningin der wetenschappen – regina scientiarum – al is zij gehuldigd in het gewaad van een dienstmaagd, veracht en misduid. Het is de bezinning op het spreken Gods. Theologie is de worsteling des geestes om het Evangelie, het Woord Gods, toe te passen op het werkelijke leven, en niet het minst om de goddelijke logica op te sporen van dit ‘vrees niet’.⁸⁰

Hoe, zo vraagt Miskotte zich af, hoe zou het gewone leven eigenlijk mogelijk kunnen zijn zonder dat ergens de echte theologie wordt beoefend? Een mens heeft het juist zo nodig om deze dingen te horen. Het gefundeerde ‘Vrees niet!’ geeft de mens de ademruimte die nodig is om werkelijk te kunnen leven. Zo geldt het ook voor Ruth. Zij hoeft niet bang te zijn, haar leven heeft “een eeuwige gelding, het is opgenomen in Gods raad en plan.”⁸¹

Boaz prijst Ruth om haar komen tot hem en noemt haar een ‘deugdelijke’ vrouw. Miskotte duidt dit als een geschikt zijn voor een bepaald doel, hier het hoogste doel, meebouwen aan het huis van God. Vrijmoedig voegt hij Ruth toe aan de rij met geloofshelden in Hebrëen 11.⁸² Door het geloof is zij naar de dorsvloer gegaan en heeft, op de rand van de goede zede, haar recht om nageslacht te ontvangen opgeëist.

Miskotte waarschuwt zijn lezers daarna om nu niet allerlei tegenwerpingen op te werpen en te zeggen dat Ruth heus wel bijbedoelingen had. Zo ‘hoog-geestelijk’ zou zij vast niet geweest zijn. Verrassend genoeg stelt Miskotte dat dit natuurlijk zo is. Juist de ontkenning hiervan is een ontkenning van het gewone leven. Dat Miskotte hier juist een andere koers vaart dan de rechts-

---

⁷⁹ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 222 - 224

⁸⁰ Idem, p. 226

⁸¹ Idem, p. 227

⁸² Idem, p. 228

reformatorische uitleggers, zal verderop duidelijk worden.

Dan trekt Miskotte de lijn naar Jezus. Ook Zijn leven voltrok zich op de rand. Ook Hij handelde steeds naar het gebod achter de wet. Ook Hij ging de gang door dit leven om nageslacht te ontvangen en om aan Gods volk een nieuwe toekomst te geven.⁸³ In de introductie van het boek had Miskotte er al op gewezen hoe hij de lijn naar Christus voor ogen zag. Na eerst de figuren uit het verhaal werkelijk begrepen te hebben zullen de luisteraars 'bemerken' dat en hoe deze figuren en gebeurtenissen heenwijzen naar "het komende heilsfeit, dat in Jezus Christus gestalte aangenomen heeft"⁸⁴. Dus de lezer moet het merken! Dit is een illustratie van wat Miskotte bedoelt met gezag van de Schrift dat voorop gaat. Al lezend merkt de lezer dingen die terug en vooruit wijzen en uiteindelijk allemaal hun centrum vinden in Jezus Christus. Want dat is volgens mij één van de grondgedachten van Miskotte. Hij verwoordt het cryptisch in Bijbels ABC: "Naam = Openbaring; naam = Jahve, naam = Jezus Christus, een verhouding waaraan de scherpzinnigste dogmatiek, zonder ooit volkomen te slagen, haar onderscheidingskracht besteedt, een verhouding die nochtans open en bloot ligt voor elke onbevangen lezer van de bijbel als Leer, als heilige Onderwijzing, die als geleide meegaat door het leven."⁸⁵ En het hele boek 'Het gewone leven' is een voorbeeld bij deze gedachte. Jan Muis zegt het als volgt: "Overal, juist ook wanneer het niet expliciet over de Messias(verwachting) spreekt, spreekt het van Hem, omdat het spreekt van de zich incarnerende God. Het Oude Testament dient de rechte prediking van de Christus, die in de mens Jezus is verschenen."⁸⁶ Dus God heeft Zich geopenbaard in Christus en omdat wij Christus alleen kennen uit de Schrift komt de Schrift in het centrum van de bezinning en staat Christus in het centrum van de verkondiging van de Schrift en kan het dus in de uitleg van het boek Ruth gaan over Jezus Christus.⁸⁷

Tot slot worden Ruth en Naomi ook beeld van alle gelovigen want, zo stelt Miskotte, zij allen gaan vaak door de duisternis, handelend vanuit niet altijd heldere motieven. Soms moeten ze een gebied in waar geen duidelijk pad zich uitstrekt voor hun voeten en alleen het gebod een lamp is voor hun voet. En het gaan van deze weg biedt ook een grote vreugde en zegen. "Heb God lief en doe wat ge wilt", zo citeert en parafraseert Miskotte⁸⁸ Augustinus. God vasthouden, staan op het verbond en vertrouwen dat God je niet laat vallen, juist niet in de nacht. Aan het einde van dit hoofdstuk wordt Miskotte haast lyrisch als hij verder gaat in het toepassen van de geschiedenis op het leven van zijn luisteraars. Ik wil dit illustreren met een citaat:

Wat het 'licht-der-wereld' is, gij zult het weten in dien nacht, de nacht van het geloof. En ge zult de oude liederen nieuw zingen en ge zult 'theoloog' zijn, een die de logos, de daadwerkelijke sprake Gods, verstaat en den grond, waarom het door alle dagen en nachten klinken kan met engelenstem en menschentong: vrees niet! [...] Ontwaakt, gij leeken-theologen!⁸⁹

---

⁸³ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 230

⁸⁴ Idem. p. 24

⁸⁵ K.H. Miskotte, *Bijbels ABC*, p. 44

⁸⁶ J. Muis, *Openbaring en Interpretatie*, p. 429

⁸⁷ Vgl. G. de Kruijf, *Heiden, Jood en Christen*, p. 77

⁸⁸ K.H. Miskotte, *Het gewone leven*, p. 231

⁸⁹ Idem, p. 233

Hoofdstuk 5 – Conclusie

Heeft Miskotte de gereformeerde gezindte iets te bieden? Dit was de centrale vraag die ik aan het begin mijn scriptie heb gesteld. In de analyse van de drie preken heb ik laten zien dat er binnen de gereformeerde gezindte een zeer eenzijdige focus ligt op de ‘geestelijke’ kant van het verhaal. Bijna ieder facet van het verhaal wordt van een geestelijke lading voorzien en die geestelijke lading komt dan neer op de bekering van de luisteraars. Er is weinig tot geen aandacht voor het verhaal zoals het er staat, voor de context, de plaats in de Bijbel en de status die het boek had in het oude Israël. Hoewel de gereformeerde gezindte fel is gekant tegen iedere vorm van Schriftkritiek bedienen ze zich op deze manier, onbewust misschien, wel van moderne hermeneutische kaders. Verder is er een uitgesproken afwijzing van allegorie maar is het uiteindelijk onduidelijk hoe deze typologische prediking daar nog van verschilt.

In de analyse van de theologie van Miskotte, die uiteindelijk uitloopt op zijn verklaring van het boek Ruth, heb ik laten zien dat de uitleg van Ruth verweven is met de visie van Miskotte op het Oude Testament en dat het begrip ‘Het gewone leven’ een centraal begrip voor hem is. Zijn uitleg van Ruth past dus in zijn hele manier van denken. Dit lijkt me essentieel voor een theoloog.

De manier van exegese, die zich laat kenmerken als fenomenologisch, levert verrassende inzichten op die niet geforceerd aanvoelen en het toestaan van wetenschappelijke inzichten zorgt er niet voor dat er van de tekst en de boodschap niets meer overblijft. Hierom zou ik, als uiteindelijk antwoord op de hierboven herhaalde vraag, het volgende willen stellen:

1. De exegese van Miskotte kan de gereformeerde gezindte helpen om de tekst weer te zien als een fenomeen dat eerst goed bekeken en dan pas begrepen moet worden. Zijn exegese kan een waardevolle aanvulling zijn op de eenzijdige focus op het vinden van bekeringsverhalen in de tekst.
2. Miskotte laat zien dat het accepteren van wetenschappelijke manieren om de tekst te bestuderen kan zonder dat dit de boodschap direct aantast of onbetrouwbaar maakt. Sterker nog, een bewuste omgang met de wetenschappelijke vormen van Schriftkritiek is te verkiezen boven het onbewust gebruik van deze vormen zoals ik dat nu zie in de geanalyseerde preken.
3. Miskotte toont aan dat het Oude Testament onmisbaar is voor het werkelijk verstaan van het gewone leven. Dit kan de eenzijdige focus op zogenaamd geestelijk leven bijstellen. Juist de eerbied die er voor het Woord van God bestaat in de gereformeerde gezindte zou deze bijstelling moeten ondersteunen omdat deze eerbied gaat over de Schrift als geheel. Mogelijk dat hierdoor ook jongeren meer betrokken worden op de prediking.
4. Miskotte laat zien dat het goed mogelijk is om een Oud Testamentische geschiedenis zo uit te leggen dat het relevantie krijgt voor luisteraars in deze tijd zonder dat hij daarbij de toevlucht hoeft te nemen tot exegetische vormen zoals allegorie en typologie die hier weinig van verschilt.

Mijn slotconclusie is daarom dat Miskotte de gereformeerde gezindte zeer veel te bieden heeft en dat zij hem tot haar schade aan de kant heeft geschoven.⁹⁰

---

⁹⁰ W. Dekker e.a., *Het tegoed van Miskotte*, p. 7

Bibliografie

- Barton, J. (1996). *Reading the Old Testament*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Block, D. I. (1999). *Judges, Ruth*. NAC. Nashville, Tennessee: B&H Publishing Group.
- Brink, G. v. (2006). Alsof de naam niet betrouwbaar zou zijn! In W. Dekker, *Het tegood van K.H. Miskotte* (pp. 163-184). Zoetermeer: Boekencentrum.
- Currid, J. D. (2012). *Ruth - From bitter to sweet*. Darlington: EP Books.
- Fieret, W. (2013). *Verbinders, schakelaars & ontkoppelaars in mijn klas*. Amersfoort: Hoornbeeck College (in eigen beheer).
- Hoekstra, T. (n.d.). *Gereformeerde Homiletiek*. Wageningen: Gebr. Zomer & Keuning.
- Jensen, A. S. (2007). *Theological hermeneutics*. Londen: SCM Press.
- Ketterij, M. v. (2011). *Ruth*. Goudriaan: De Groot Goudriaan.
- Kruijf, G. d. (1981). *Heiden, Jood en Christen. Een studie over de theologie van K.H. Miskotte*. Baarn: Ten Have b.v.
- McGrath, A. E. (2002). *Reformation Thought*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Miskotte, K. (1939). *Het gewone leven*. Amsterdam: U.M. Holland.
- Miskotte, K. (1948). *Handboek voor de Prediking*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- Miskotte, K. (1966). *Als de goden zwijgen*. Haarlem: Uitgeversmaatschappij Holland.
- Miskotte, K. (1966). *Bijbels ABC*. Baarn: Ten have.
- Moerkerken, A. (2010). *Zin en mening*. Houten: Den Hertog B.V.
- Moerkerken, A. (2011). *De bruid van Bethlehem*. Houten: Den Hertog B.V.
- Muis, J. (1989). *Openbaring en Interpretatie*. 's-Gravenhage: Boekencentrum B.V.
- Sar, H. v. (1993). Het bijzondere van het gewone. In G. d. Hertog, *Miskotte: hoofdlijnen van zijn theologie* (pp. 75-101). Kampen: Uitgeverij Kok.
- Thiselton, A. C. (2012). *New horizons in Hermeneutics*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan.
- van der Vegt, H. (2006). Miskotte en het Oude Testament. In W. Dekker, *Het tegood van K.H. Miskotte* (pp. 103-120). Zoetermeer: Boekencentrum.
- Wit, W. d. (1955). *Het boek Ruth*. Utrecht: De Banier.

Bijlage 1 – Tekst Ruth 3 : 1 – 11

Ruth 3 : 1 – 11:

1. En Naomi, hare schoonmoeder, zeide tot haar: Mijne dochter zoude ik u geene rust zoeken, dat het u welga?
2. Nu dan, is niet Boaz, met wiens maagden gij geweest zijt, van onze bloedvriendschap? Zie, hij zal dezen nacht gerst op den dorschvloer wannen.
3. Zoo baad u, en zalf u, en doe uwe kleederen aan, en ga af naar den dorschvloer; maar maak u den man niet bekend, totdat hij geeindigd zal hebben te eten en te drinken.
4. En het zal geschieden, als hij nederligt, dat gij de plaats zult merken, waar hij zal nedergelegen zijn; ga dan in, sla zijn voetdeksel op, en leg u, zoo zal hij u te kennen geven, wat gij doen zult.
5. En zij zeide tot haar: Al wat gij tot mij zegt, zal ik doen.
6. Alzoo ging zij af naar den dorschvloer, en deed naar alles, wat hare schoonmoeder haar geboden had.
7. Als nu Boaz gegeten en gedronken had, en zijn hart vroolijk was, zoo kwam hij om neder te liggen aan het uiterste van een koren-hoop. Daarna kwam zij stilletjes in, en sloeg zijn voetdeksel op, en legde zich neer.
8. En het geschiedde ter middernacht, dat die man verschrikte, en om zich greep, en ziet, een vrouw lag aan zijn voetdeksel.
9. En hij zeide: Wie zijt gij? En zij zeide: Ik ben Ruth, uwe dienstmaagd, breid dan uwen vleugel uit over uwe dienstmaagd, want gij zijt de lossen.
10. En hij zeide: Gezegend zijt gij den Heere, mijne dochter! gij hebt deze uwe weldadigheid beter gemaakt dan de eerste, dewijl gij geene jonge gezellen zijt nagegaan, hetzij arm of rijk.
11. En nu, mijne dochter! vrees niet; al wat gij gezegd hebt, zal ik doen: want de gansche stad mijns volks weet, dat gij eene deugdelijke vrouw zijt.